

РОЗДІЛ 6. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.2.22>

РАМКОВА КОНВЕНЦІЯ ПРО ОХОРОНУ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК КАРПАТ: ВИТОКИ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Ващишин М.Я.,

*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри соціального права*

*Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0002-5588-7716*

Фурдичко О.Л.,

аспірант кафедри соціального права

*Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: 0009-0008-0016-1433*

Ващишин М.Я., Фурдичко О.Л. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат: витоки та проблеми реалізації.

У статті проаналізовано передумови, історію прийняття та значення Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат.

На основі порівняльно-правового методу проведено розмежування Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат та Альпійської конвенції. Порівняльний аналіз цих документів сфокусований на оцінці правових механізмів охорони відповідних гірських екосистем щодо обсягу юридичних зобов'язань держав-учасниць, моніторингу виконання конвенцій, фінансових інструментів підтримки заходів правової охорони та налагоджених механізмів міжнародного співробітництва у сфері, а також диференційованих підходів до збереження біорізноманіття як основного об'єкта міжнародно-правової охорони. Зауважено, що обидві конвенції мають спільну мету захисту гірських екосистем, проте Альпійська конвенція відображає більш розвинену інституційну та правову модель, у той час, як Карпатська конвенція перебуває в стадії активного формування механізмів її реалізації.

Акцентовано, що Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат базується на екосистемному підході та орієнтована на поєднання природоохоронної діяльності із розвитком туризму, сільського та лісового господарства, покращення транспортної та іншої інфраструктури. Наголошено, що економічна та соціальна політика у Карпатському регіоні повинна розроблятися і здійснюватися з врахуванням пріоритетних інтересів охорони довкілля. Запропоновано альтернативні до бюджетного фінансування інструменти підтримки програм розвитку та охорони довкілля Карпатського регіону.

У статті сформульовано авторське розуміння сталого розвитку Карпат. Зроблено висновок, що змістом сталого розвитку Карпатського регіону є збалансоване поєднання охоронних, стабілізаційних і стимулюючих заходів з метою охорони довкілля, збереження традицій та розвитку економічного потенціалу місцевих громад з використанням досвіду Альпійської конвенції та транскордонного співробітництва держав-учасниць Карпатської конвенції.

Ключові слова: Карпатська конвенція, Альпійська конвенція, біологічне різноманіття, транскордонна співпраця, сталий розвиток, охорона довкілля, екологічні інтереси, екосистемний підхід.

Vashchyshyn M.Y., Furdychko O.L. Framework Convention on the protection and sustainable development of the Carpathians: origins and problems of implementation.

This article analyzes the prerequisites, adoption history, and significance of the Framework Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians. Using a comparative legal method, the study distinguishes between the Framework Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians and the Alpine Convention. The comparative analysis of these documents focuses on assessing legal mechanisms for protecting relevant mountain ecosystems in terms of: the scope of legal obligations of participating states; monitoring of convention implementation; financial instruments supporting legal protection measures and established mechanisms of international cooperation in the field; and differentiated approaches to biodiversity preservation as the primary object of international legal protection. The analysis reveals that while both conventions share the common goal of protecting mountain ecosystems, the Alpine Convention represents a more developed institutional and legal model, whereas the Carpathian Convention is in the active formation stage of implementation mechanisms.

The study emphasizes that the Framework Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians is based on an ecosystem approach and focuses on combining environmental protection activities with the development of tourism, agriculture, and forestry, as well as improvements to transportation and other infrastructure. It is stressed that economic and social policy in the Carpathian region should be developed and implemented with priority consideration for environmental protection interests. The article proposes alternative instruments to budget financing for supporting development programs and environmental protection in the Carpathian region.

The article formulates the author's understanding of sustainable development in the Carpathians. It concludes that the content of sustainable development of the Carpathian region consists of a balanced combination of protective, stabilizing, and stimulating measures to protect the environment, preserve traditions, and develop the economic potential of local communities, drawing on the experience of the Alpine Convention and transboundary cooperation among the state parties to the Carpathian Convention.

Key words: Carpathian Convention, Alpine Convention, biodiversity, transboundary cooperation, sustainable development, environmental protection, environmental interests, ecosystem approach.

Постановка проблеми. Уряд України наголосив, що активні бойові дії на території України призвели до поглиблення диспропорцій у розвитку регіонів та збільшення кількості територій, які потребують державної підтримки і застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їх розвитку. До таких регіонів належать, зокрема, гірські території Українських Карпат, на яких розташовані населені пункти, яким надано статус гірських відповідно до закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні».

Стратегія охорони та сталого розвитку Карпатського регіону побудована на фундаменті міжнародно-правових документів та кілька десятиліть формується і реалізується у національній регіональній та екологічній політиках. Основним джерелом правового забезпечення охорони та сталого розвитку Карпат є Карпатська конвенція, однак її потенціал використовується недостатньо ефективно.

Попри те, що Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат має міжгалузевий характер і передбачає консолідацію міжнародних зусиль задля забезпечення збалансованого розвитку усіх соціальних, економічних та екологічних аспектів життя високогірних громад регіону, втім найголовнішим напрямом міжнародної співпраці та національних політик є охорона довкілля і збереження екосистем Карпат. При цьому важливо враховувати міжнародно-правовий інституційний досвід реалізації Альпійської конвенції та використовувати альтернативні інструменти фінансової підтримки природоохоронних проєктів, що впроваджуються в країнах ЄС.

Метою дослідження є аналіз Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, виявлення проблем її правозастосування, з'ясування особливостей змісту сталого розвитку у Карпатському регіоні та роль Карпатської конвенції у його забезпеченні.

Стан опрацювання проблематики. Правовий аналіз підготовки та шляхів імплементації Карпатської конвенції здійснив Б.В. Киндюк [1]. О.І. Заєць та Т.О. Коваленко охарактеризували інституційні та фінансові механізми міжнародно-правової охорони Карпат [2]. П.М. Сухорольський своє дисертаційне дослідження присвятив міжнародно-правовій охороні та регулюванню сталого розвитку гірських регіонів на порівнянні Альпійської та Карпатської конвенцій [3]. Особливості формування Карпатської мережі природоохоронних територій відповідно до вимог Рамкової

конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат досліджувала М.Я. Ващишин [4]. Водночас, на особливу увагу заслуговує комплексний підхід до врегулювання відносин у Карпатському регіоні на засадах сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Систему міжнародно-правових джерел, що забезпечують правову охорону гірських екосистем, формує декілька міжнародних документів: Конвенція про біологічне різноманіття, Альпійська конвенція, Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат, а також Резолюції ООН щодо гірських екосистем.

Конвенція про біологічне різноманіття 1992 року вперше акцентувала увагу на унікальності та вразливості гірських екосистем та закликала до спеціальних природоохоронних заходів для їх збереження та захисту. Вона наголосила на потребі підтримки традиційних знань місцевих громад у високогірних районах через їхню соціально-економічну вразливість, обумовлену географічними особливостями. Віддаленість високогірних громад посприяла збереженню в них культурних традицій і ремесел, що відображають етнічну і крайову історію та відрізняються від сучасних урбанізованих і високотехнологічних практик.

Альпійська конвенція є міжнародним територіальним (субрегіональним) договором, покликаним забезпечити сталий розвиток Альпійського гірського регіону, яка була відкрита для підписання в 1991 році й набрала чинності в березні 1995-го. Ключовими напрямками міжнародно-правового регулювання Альпійської конвенції є питання просторового планування, збереження природних ландшафтів, захист флори та фауни, а також обмеження туристичного навантаження задля охорони біорізноманіття та унікальних природних гірських ландшафтів. Вплив цього документа найкраще підсумував Клаус Топфер (UNEP) [5, с. 15]: «Альпійська конвенція дала Європі всебічну політику із захисту та сталого розвитку Альп, однієї з найбільших європейських екосистем... Інші регіони можуть перейняти цей досвід».

Альпійська конвенція стала першою субрегіональною угодою про комплексну політику сталого розвитку гірських територій, відтак Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат використала цю модель. Експерти відзначають [6, с. 8], що процес розроблення Карпатської конвенції пройшов швидко і злагоджено, позаяк цьому передували інтернаціональний досвід Альпійської конвенції. Від моменту зародження ідеї Карпатської конвенції і в процесі її реалізації значну фінансову, організаційну, технічну та інформаційну підтримку надали уряди Італії, Ліхтенштейну, Австрії, а також секретаріат Альпійської конвенції і UNEP, який досі відіграє ключову роль у підтримці впровадження Конвенції.

Саме Україна ініціювала розробку Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат з врахуванням міжнародного досвіду укладення багатосторонніх та субрегіональних угод, брала найактивнішу участь у підготовці її тексту, створила умови для переговорів та роботи експертів, організувала Конференцію міністрів охорони довкілля в столиці України, де й була підписана ця Конвенція, та першою ратифікувала її *Законом N 1672-IV від 07.04.2004 р* [7]. Відтак основними досягненнями України у сфері охорони і збалансованого розвитку Карпатського регіону Б.В. Киндюк [1, с. 7] вважає досить швидко ратифікацію Карпатської конвенції, а також розробку та затвердження на рівні Кабінету Міністрів України стратегії її виконання.

Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат належить до групи міжвідомчих міжнародних договорів України, адже була підписана міністрами охорони довкілля семи Карпатських країн у Києві 22 травня 2003 року під час 5-ї Всеєвропейської міністерської конференції «Довкілля для Європи» Румунією, Угорщиною, Чехією, Сербією, Чорногорією, Словаччиною та Україною, а 25 листопада 2003 року і Республікою Польща. Це стало логічним завершенням процесу, який розпочався у Києві в 2001 році під час Першої міжнародної наради експертів з підготовки Карпатської конвенції «Співробітництво щодо охорони та екологічно-збалансованого управління Карпатами» [8, с. 3].

Згодом, 25 травня 2004 року Мінприроди України та UNEP підписали Меморандум про взаєморозуміння щодо співпраці в галузі сталого розвитку, охорони навколишнього природного середовища і енергозбереження. Для виконання Меморандуму GEF було підготовлено та схвалено проектну пропозицію «Збереження унікального біологічного різноманіття та зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище регіону Українських Карпат». Виконання завдань проекту передбачало поєднання традиційних способів господарювання та управління заповідними територіями з інноваційними, більш ефективними механізмами збереження біорізноманіття на територіях експлуатаційного призначення [6, с. 27]. Карпатська конвенція визнає зростання

важливості транскордонного співробітництва у досягненні екологічної цілісності регіону, водночас варто комплексно застосовувати організаційно-правові інструменти і дбати про формування сприятливого середовища для розвитку усіх сфер – транспортної, торговельної, аграрної, культурної, туристичної, освітньої, наукової тощо.

Карпатська конвенція, так само як і Альпійська конвенція, спрямована на вирішення проблем охорони довкілля та врахування інтересів місцевих громад на засадах сталого розвитку шляхом всебічного розгляду всіх питань у межах конкретного унікального географічного регіону. Цей географічний принцип і створення інституцій та рамок для міжнародного співробітництва усіх стейкхолдерів, зацікавлених у збереженні Карпат, також вважають основним здобутком і цінністю Карпатської конвенції [5, с. 14].

Карпати – історичний регіон, що займає українську частину цієї гірської системи на сході Центральної Європи. Межує з Польщею і Румунією. Тут проживають три українські субетноси: гуцули, бойки і лемки. Своєрідна ізоляція в горах сприяла збереженню їхньої культурної самобутності. Тут – найвищі в Україні гірські масиви, велика кількість заповідників, природних та ландшафтних парків, популярні туристичні маршрути, гірськолижні та бальнеологічні курорти. Саме у Карпатах збереглися багато автентичних ремесел та промислів, готують за оригінальними рецептами сир та хліб, виготовляють традиційний одяг та музичні інструменти [9].

У Карпатській конвенції зазначено, що Карпати є важливою частиною екологічного, економічного, культурного, рекреаційного довкілля та середовища існування у серці Європи, спільного для багатьох народів та країн [7]. Метою цієї багатосторонньої угоди є узгодження стратегії та зосередження спільних зусиль для збереження, відновлення та раціонального використання природних ресурсів Карпатського регіону. Беручи за основу концепцію сталого розвитку, Карпатська конвенція намагається створити розумний баланс між потребами економічного прогресу та захистом соціального та навколишнього середовища, забезпечити збереження національних традицій, охорону унікальної та автентичної культурної та природної спадщини карпатського екорегіону для теперішніх та майбутніх поколінь [4, с. 172].

П.М. Сухорольський зазначає, що застосування принципів та основоположних підходів (комплексного, інтеграційного та екосистемного) є необхідним під час здійснення правової охорони та регулювання сталого розвитку гірських регіонів [3, с. 4]. Саме ці підходи до розвитку та збереження Карпатського регіону відображені у цілях Карпатської конвенції, адже вони спрямовані на: 1) попередження деградації екосистем Карпат; 2) підтримку біологічного та ландшафтного різноманіття в регіоні; 3) стале управління природними ресурсами; 4) формування Карпатської мережі природоохоронних територій; 5) розвиток традиційних ремесел; 6) сприяння розвитку збалансованого туризму; 7) сталий розвиток сільського і лісового господарства у Карпатському регіоні. При цьому природоохоронна спрямованість є основним пріоритетом цього документа.

Обидві Конвенції сформували дещо різні підходи до збереження біорізноманіття. Альпійська конвенція передбачає високоінтенсивний екологічний менеджмент, окреслює детальні плани збереження екосистем, містить чітке регулювання і обмеження антропогенного впливу на гірський регіон, а також впроваджує сучасні моделі екологічного моніторингу. На важливості вдосконалення моніторингу довкілля в національному законодавстві акцентує О.О. Савчук [10, с. 49-50], адже розробка та імплементація дієвих механізмів моніторингу стану довкілля, а також систем адаптивного управління природними ресурсами дають змогу оперативно реагувати на екологічні загрози в умовах швидкоплинних технологічних змін.

Для ефективної реалізації норм Карпатської конвенції потрібна постійна транскордонна взаємодія, яка передбачає активний обмін інформацією та сприяння комунікації між різними робочими групами Карпатської конвенції у сфері охорони довкілля, просторового розвитку і туризму, а також співпраця з зацікавленими організаціями, включаючи Міжнародну комісію захисту Дунаю, WWF та Європейське агентство довкілля.

Альпійська та Карпатська конвенції базуються на спільних принципах охорони довкілля, закріплених у міжнародно-правових документах та відображених у національному законодавстві. Вчені наголошують, що численні норми Альпійської і Карпатської конвенцій та їхніх протоколів, зокрема про запобігання забрудненню, проведення оцінювання впливу на навколишнє середовище, вдосконалення планування та управління господарською діяльністю у різних сферах, обмеження вивільнення чужорідних та модифікованих видів флори і фауни, покликані забезпечити належну реалізацію принципів перестороги і попередження [3, с. 7]. Карпатська конвенція обрала

варіант адаптивного управління екосистемами з урахуванням соціально-економічних особливостей регіону, у ній зроблено акцент на збереженні традиційного природокористування та встановлені м'якші обмеження господарської діяльності.

За механізмами контролю Альпійська конвенція встановила суворий моніторинг виконання зобов'язань, щорічні звіти держав-членів, незалежний зовнішній аудит, систему індикаторів виконання зобов'язань та визначений механізм фінансових санкцій за невиконання положень Конвенції. Дослідники наголошують, що недоліком Карпатської конвенції є відсутність у ній положень щодо розробки національних планів реалізації, періодичної звітності, моніторингу за виконанням та механізму з питань невиконання Конвенції [3, с. 12]. Отож, Карпатська конвенція передбачає м'який контроль виконання зобов'язань; періодичні звіти (не щорічні); обмежений зовнішній моніторинг; рекомендаційні індикатори та відсутність прямих фінансових санкцій за невиконання міжнародних зобов'язань згідно вимог Конвенції.

У питаннях експертного забезпечення Альпійська конвенція має потужний науковий супровід; постійно діючі експертні групи; глибоку міждисциплінарну експертизу; тісну співпрацю з науковими інституціями та функціонування власних дослідницьких програм. Водночас Карпатська конвенція має обмежене експертне забезпечення; ситуативні експертні групи; залежність від зовнішніх досліджень; фрагментарну наукову підтримку; брак системних дослідницьких ініціатив. Крім того комунікаційними механізмами Альпійської конвенції є розвинена інформаційна платформа; регулярні міжнародні конференції; потужні комунікаційні канали; відкритий доступ до документації; активна громадська комунікація. Натомість Карпатська конвенція має обмежені комунікаційні канали; епізодичні міжнародні заходи; слабку інформаційну підтримку; частково обмежену документацію; мінімальну громадську комунікацію.

Альпійська конвенція має вищу інституційну спроможність і механізми контролю та передбачає активнішу міжнародну комунікацію, а Карпатська конвенція перебуває на стадії формування інституційної спроможності та демонструє значний потенціал розвитку.

Механізми застосування Альпійської конвенції передбачають досить розвинену систему фінансування, зокрема, визначене цільове фінансування природоохоронних проєктів та підтримку від європейських інституцій. Карпатська конвенція має обмежене і нестабільне фінансування, залежність від міжнародної технічної допомоги, фрагментований бюджет, а також менший обсяг цільового фінансування, ніж Альпійська конвенція. Фінансове забезпечення Альпійської конвенції є стабільним, опирається на чіткий бюджетний механізм завдяки внескам держав-членів, додатковому фінансуванню ЄС та прозорій фінансовій звітності. Карпатська конвенція має мінімальну підтримку ЄС та непрозору фінансову звітність.

3 квітня 2019 р. Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням № 232-р схвалив Концепцію розвитку гірських територій українських Карпат, а 22 липня 2019 р. Президент України підписав Указ «Про розвиток регіону українських Карпат». З урахуванням Концепції розвитку гірських територій українських Карпат Кабінет Міністрів України 20 жовтня 2019 р. затвердив Державну програму розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки. Вчені зауважили, що через відсутність цільового фінансування з державного бюджету виконання цієї Програми у 2020 році склало лише 76%, тому для досягнення поставлених зазначеною Державною програмою завдань має бути скорегований фінансово-економічний механізм її забезпечення, хоча в умовах воєнного стану це надзвичайно складно реалізувати [2, с. 164].

Ці документи актуалізують питання пріоритетів охорони довкілля у територіальному плануванні розвитку екорегіонів на засадах сталого розвитку, що вирізняються географічними та соціально-економічними особливостями і дозволяють при цьому враховувати екосистемний підхід, що меншою мірою може бути застосований у стратегічному плануванні регіонів, виокремлених виключно за адміністративною ознакою. Ця перевага повинна бути відображена у всьому комплексі інструментів екологічного планування та прогнозування, зокрема, й у програмах охорони земель та збереження ландшафтного та біологічного різноманіття та формування екомережі [11, с. 181].

Постановою Кабінету Міністрів від 5 серпня 2020 р. № 695 було затверджено Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки, яка була скорегована відповідно до умов воєнного часу і викладена у новій редакції Постановою Кабінету Міністрів від 13 серпня 2024 р. № 940. Необхідність посиленого фінансування оборонних потреб нашої держави призвели до скорочення державної підтримки розвитку гірських населених пунктів України.

Хоча Карпатська конвенція є потужним інструментом міжнародно-правового регулювання відносин у сфері охорони і збереження природи в Карпатах, особливо пралісів, однак її потенціал і у довоєнний період використовувався недостатньо ефективно. Проблемними аспектами застосування Карпатської конвенції в Україні було неналежне фінансування урядом організаційно-технічних заходів з впровадження її положень [11, с. 183].

У сучасних умовах та в майбутній період повоєнної відбудови України варто використовувати не лише бюджетне фінансування програм охорони довкілля. У країнах ЄС формуються нові природоохоронні інструменти. Хоча фінансування ЄС залишається наріжним каменем екологічної зв'язності, такі проблеми, як недостатнє забезпечення ресурсами та обмежена підтримка після проекту, зберігаються. Тим часом приватне фінансування, хоча й перебуває на ранніх стадіях, є перспективним для масштабування інвестицій у природу, особливо за допомогою інноваційних інструментів управління земельними ресурсами, таких як сервітути для збереження довкілля та банки середовищ існування [12]. Закордонний досвід застосування природоохоронних сервітутів та можливості його використання в Україні аналізуються в земельно-правовій літературі [13]. Ці інструменти дозволять збалансувати приватні земельно-правові та публічні довкіллі інтереси і мінімізувати техногенний вплив та антропогенне навантаження на екосистему Карпат задля збереження природного та історико-культурного середовища.

Висновки. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат за своєю юридичною природою належить до міжвідомчих міжнародних договорів, за суб'єктом складом є багатостороннім природоохоронним договором, а за географічним (територіальним) критерієм може бути віднесена до субрегіональних угод у сфері охорони довкілля та сталого розвитку гірських екосистем.

Альпійська конвенція, яка була першою субрегіональною угодою, спрямованою на охорону гірських екосистем, має вищу інституційну спроможність, розвиненіші механізми контролю та більш ефективну систему управління порівняно з Карпатською конвенцією. Це є результатом тривалішого періоду становлення та більш системного підходу до міжнародної співпраці у сфері охорони біорізноманіття, захисту гірських екосистем та збалансованого розвитку гірських регіонів. Тому держави-учасниці Карпатської конвенції повинні використати досвід застосування Альпійської конвенції та поглибити міжнародно-правову співпрацю у сфері захисту Карпат.

У природоохоронній сфері ефективна взаємодія та обмін екологічною інформацією сусідніх держав Карпатського регіону надзвичайно важливі при проведенні транскордонної оцінки впливу на довкілля, науково-технічній співпраці та здійсненні екологічного моніторингу. Застосування інтегрованого підходу у регіональній політиці дає змогу забезпечити зміцнення місцевих економік та громад, збереження біологічного й ландшафтного різноманіття та охорону культурної спадщини.

Сталий розвиток Карпат можливий за умови збереження біологічного та ландшафтного різноманіття та покращення соціальних умов проживання місцевого населення, охорони історико-культурної спадщини регіону та підтримки традиційних ремесел, розвитку сільського та лісового господарства, сільського (зеленого) та екологічного туризму, впровадження енергозберігаючих технологій і вдосконалення транспортної та іншої інфраструктури. Відтак зміст сталого розвитку Карпатського регіону охоплює збалансоване поєднання охоронних, стабілізаційних і стимулюючих заходів з метою охорони довкілля, збереження традицій та розвитку економічного потенціалу місцевих громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Киндюк Б.В. Карпатська конвенція: історія створення та шляхи імплементації. *Право і суспільство*. № 2. 2013. С. 3–8.
2. Коваленко Т.О., Заєць О.І. Міжнародно-правова охорона Карпат: український вимір. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Том 1 № 73 (2022): DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.27>.
3. Сухорольський П. М. Міжнародно-правова охорона та регулювання сталого розвитку гірських регіонів (Альпійська і Карпатська конвенції): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2010. 17 с.
4. Vashchyshyn M. Carpatian Ecological Network: International Legal Basis and Ukrainian Experience. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2018. No 2. (Vol 5). P. 170–177.

5. Посібник з Карпатської конвенції. Регіональний Екологічний Центр Центральної та Східної Європи. Шентедре, Угорщина. 2007. 198 с.
6. Карпатська конвенція: запитання і відповіді (Тлумачник, книга 1). Київ, 2007. 32 с.
7. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат: Конвенція, Міжнародний документ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_164#Text.
8. Карпати – «Зелене Серце Європи». Карпатська конвенція (друге видання, доповнене). Мінприроди України. Київ, 2005. 105 с.
9. Ukrainer. Карпати. URL: <https://www.ukrainer.net/regions/karpaty>.
10. Савчук О.О. Екосистемний підхід щодо використання і охорони довкілля в інноваційній сфері в контексті реалізації концепції сталого розвитку. *Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення: Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.* Луцьк: ІВВ ЛНТУ, 2025. С. 47–51.
11. Ващишин М.Я. Правове забезпечення формування та функціонування екомережі України: теоретичні та практичні аспекти : монографія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. 416 с.
12. Factsheets on Financing options for the Trans-European Nature Network (TEN-N) Published. URL: <http://www.carpathianconvention.org/2025/06/01/factsheets-on-financing-ten-n-by-naturaconnect-now-published>.
13. Ващишин М.Я., Найда К.В. Природоохоронний сервітут як інструмент збереження довкілля: порівняльно-правовий аналіз та перспективи для України. *Правові новели*. Науковий юридичний журнал. № 25/2025. С. 48–54. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.05>.